

styli 31 locus

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja: una eina d'intercanvi literari

Efervescència cultural a Nonasp

Per qui no conegui el poble de Nonasp, la millor de les cartes de presentació que té aquesta vila és la seva vessant cultural. Estem parlant dels Amics de Nonasp. El naixement d'aquesta associació fa vint-i-vuit anys no s'entén sense els seus fundadors i el paper cultural que ja exercien a la vila abans de la constitució de l'entitat.

El 1984 es va crear la revista municipal *Lo Portal*, i en ella, al capdavant, hi havia un jove nonaspí anomenat Mario Rius Roc —que posteriorment va ser regidor de cultura—. Aquesta revista, que va coincidir amb la signatura de la Declaració de Mequinensa, va fer una aposta valenta per la normalització del català escrit a la vila. Malgrat les dificultats llavors existents, ja que cap dels seus col·laboradors havia tingut formació en llengua catalana, es van tirar endavant nombrosos articles en aquesta llengua, així com una secció amb endevinalles i dites locals.

Deu anys després, el 1994, el grup format per JMa Ràfales Vidal, Hipòlit Solé Llop i Daniel Maza Pons (que també col·laborava a la revista *Lo Portal*), van engegar «TV de Nonasp». Cada diumenge al migdia s'emetia pel canal de televisió del poble un programa d'actualitat municipal, gravat en llengua catalana.

Totes aquestes experiències personals i col·lectives van confluïr a través dels seus artífex per donar lloc al naixement de l'associació Amics de Nonasp, el 1996, i el Museu Etnològic, el 1998. La necessitat i l'interès per preservar, difondre i posar en valor el patrimoni cultural i lingüístic del poble, afegit al bagatge dels seus fundadors, va encendre una fla-

ma d'un far que, avui més que mai, continua fent llum.

Per parlar dels vint-i-vuit anys de l'associació necessitariem omplir moltes pàgines. No obstant això, donarem algunes pinzellades, perquè els èxits dels Amics s'han succeït en els últims anys. I quan parlem «d'èxits» no ens referim a premis ni reconeixements institucionals —als quals els Amics es mostren reticents, sinó a la bona acceptació del projecte per part dels nonaspins i, en general, de la gent que el coneix, «el millor premi que es pot tenir»— confessen.

Part dels integrants de l'associació Amics de Nonasp. D'esq. a dreta: Santi Ràfales, Mario Rius, Hipòlit Solé, Laia Solé, JMa Ràfales, Luis Garcia i Estela Rius (Foto Amics de Nonasp)

En l'àmbit del Museu Etnològic, que és el seu emblema, en els últims anys han inaugurat diverses exposicions permanents, com és el cas de les «Fotos de boda 1874-1979», que reuneix al voltant de cinc-centes fotografies de casament de persones de Nonasp al llarg de més de cent anys. És digne de veure. «Aquesta mostra —m'expliquen— va marcar un abans i un després en el Museu, ja que va disparar exponencialment el nombre de visitants, especialment de veïns de la vila, molts dels quals sortien emocionats en veure reunida fotogràficament la seva família».

Iniciativa Cultural de la Franja

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja

Direcció:
Màrio Sasot

Consell de redacció:
Esteve Betrià
Pep Espluga
Loli Gimeno
Carme Messeguer
Ramon Mur
Artur Quintana

Disseny:
Esteve Betrià
Ricard Solana

Redacció
Sagrat Cor, 33
44610 CALACEIT
redaccio@tempsdefranja.org

Impressió i producció
Terès & Antolín s.c.
info@teresantolin.com

Dipòsit legal: TE-57/2009

En els últims temps, també s'ha inaugurat un espai dedicat a la mineria, ja que, si bé a Nonasp podem considerar que no va haver-hi producció de lignit, van ser centenars els nonaspins que durant el segle XX van anar a treballar a les mines de Mequinensa. Així mateix, l'any passat es va recuperar una peça insòlita del nostre patrimoni local: l'antiga porta de l'església de Sant Portomeu de Nonasp. Aquesta portallada, que compta amb més de tres-cents anys, va ser substituïda per una de nova, pel seu —suposadament— mal estat.

Merxe Llop al Museu Etnològic de Nonasp

Aquesta peça alberga un gran valor patrimonial i sentimental, en ser testimoni de nombrosos esdeveniments històrics i personals de la gran majoria de veïns: batejos, comunions, casaments, enterraments. Tot això va portar als Amics de Nonasp a evitar que es perdés per sempre i la van recuperar, ubicant-la en un indret preferent d'un carrer adjacent al Museu.

Abans de la pandèmia, la Presó de Nonasp —que també forma part del Museu—, va acollir una important donació. El nonaspí Santiago Gimeno Llop, l'escultor possiblement amb més projecció internacional de tot l'Aragó, va donar als Amics de Nonasp una escultura seva anomenada *Porta per a una ciutat*, creada en una estada a Manhattan, on es va inspirar en els dos rius que l'envolten, fent un paral·lelisme amb Nonasp i els seus dos rius: el Matarranya i l'Algars.

En el terreny editorial, la revista *L'Eixam*, de la que es va publicar el seu últim número l'agost de 2014, va deixar pas a l'edició de sis llibres d'història local. El primer d'ells: *1893... i el tren va arribar a Nonasp* (2017), de JMa Ràfales i Mario Rius. També han publicat, juntament amb Estela Rius, tres llibres d'històries locals: *20 anys del Museu i 20 històries nonaspines* (2018), *Històries de la nostra gent* (2020) i *Més històries de la nostra gent* (2023), aquest darrer amb la col·laboració de Laia Solé Navarro.

Un altre dels llibres editats ha estat *Nonasp i la música* (2022), dedicat a la tradició musical de Nonasp que, si bé no és molt extensa, al llarg del segle XX —que és el període en què se centra el llibre— ha tingut diverses i interessants manifestacions en forma de rondes, orquestres i conjunts musicals, entre altres. El 2023, JMa Ràfales va presentar el llibre de memòries d'Agustí Ràfales, *lo Gravat* (1917-2010).

En l'òrbita dels Amics també hi està vinculada la nonaspina Merxe Llop: poeta, narradora, columnista en llengua castellana i catalana i membre de l'Acadèmia Aragonesa de la Llengua. La primera obra de creació publicada va ser la novel·la *Ressò en l'obscuritat*, premi Guillem Nicolau 2010. Les seves últimes publicacions són el poemari *Esclat* (20218), la novel·la *Silverti* (Premi Guillem Nicolau 2020), i, recentment, *Incinerar el mito / Incinerar el mite* (2024), un poemari publicat en

una edició bilingüe castellà-català.

Entre la joventut nonaspina, hi ha un bon planter de creadors, com l'Estela Rius Ferrer. A més de ser coautora dels llibres anteriorment esmentats, també és articulista al diari *El Punt Avui*, on parla de la vida cultural de la Franja, i al diari *La Comarca* on, des de fa cinc anys, ens parla de temes locals. Al Museu Etnològic, en els últims anys ha comissariat dues exposicions: «Fotos de boda 1874-1979», de la qual ja n'hem parlat, i també «Ana María i Terenci Moix Meseguer a Nonasp», que traça

un recorregut pel vincle familiar que uneix aquests dos escriptors amb el poble natal de la seva mare. En aquesta mateixa línia temàtica es troba el documental que l'Estela està fent amb el cineasta Santi Ràfales Barberán, director de l'acclamat curt *L'Avenir* (2022), guanyador del Premi a Millor Curtmetratge a la SEMINCI de Valladolid i a l'Oberhausen International Short Film Festival. També ha estat present a més de trenta festivals, com el Festival de Guadalajara (Mèxic) i al FIC-CAT Festival Internacional de Cinema en Català, entre altres.

L'altre dels directors de cine nonaspins és en Marc Borràs Ràfales, prolífic creador de nombrosos curts, com *Extremaunció* (2018), *Solo cuando rías* (2019), *Para eso estamos la vecinas* (2021) i *Duelo* (2023), guardonats en festivals com l'Indie House Film Festival, el Festival Internacional de Cine Social de Castilla-La Mancha i, l'últim d'ells, estrenat en el 26è Festival de Cine de Málaga. A més, també ha dirigit videoclips musicals per a cantants com Júlia Martín i Ramon Mirabet.

Els anys 2022 i 2023, Santi i Marc van ser els encarregats d'oferir la seva visió cinematogràfica del Museu Etnològic, elaborant cadascun d'ells un petit vídeo publicitari que, molt aviat, estarà penjat a la pàgina web del Museu: www.museu-denonasp.com.

Abans d'acabar la conversa, els Amics em remarquen que dur a terme totes aquestes activitats no seria possible sense l'imprescindible suport de Luís García, qui s'encarrega del control dels ajuts econòmics i altres tasques similars.

L'activitat dels Amics de Nonasp és incessant —els que som de fora, ho podem comprovar a través de les seves xarxes socials. Ells mateixos confessen que és la seva passió i la viuen plenament. Quan encara no ha arribat la Festa Major d'agost, moment en el qual acostumen a inaugurar algun nou espai del Museu, ja tenen el cap pensant en el què faran l'any que ve, i així successivament. Me'n vaig de Nonasp ple de resaca cultural i emocional. Només un suggeriment: aneu-hi i comproveu-ho per vosaltres mateixos.

Cap de la vila, ànima endins

Assumpció Perna

Oh!, pedres de silencis
confeu-me el que sabeu
avui us vinc a veure
fa temps que m'espereu.

Amb noms d'ànima endins
antigues les petjades
van ser consol i amor
per gent de les contrades.

Ensems vam enlairar
aquell «cap de la vila»
amb carrerons estrets
emmurallats de vida.

Llegendes i sabers
dins les vostres entranyes
perfum d'antiguitat
a les vostres façanes.

Vingudes de la vall
a mans «d'homes de pena
per construir la llar
al cap de la carena.

Coneixen el dolor
i respiren tristesa
les mans que us van fer
ja dormen sota terra.

Retaules del passat
escrits amb dura tinta
construïts de cara al vent
per fer front a la xisca.

Quanta cendra cremada
quants contes vora el foc
voldria consolar-vos
des del fons del meu cor!

Picant el vostre cos
amb eines ben humils
van fer dels vostres ossos
fanals per persistir.

I aquell foc de cuinar
la flama de la llar
es va anar consumint
per ja mai més tornar.

Finestres d'ull menut
no fos que entrés el fred
i apagués el foc
que era l'únic bé.

Però ja són memòria
a cops tan oblidada
que no us voldria fer mal
avui per recordar-la.

He vist

Juli Micolau

On el cant del camp es fon,
encara, per terres fèrtils.
Lo món és lo nostre jardí.
Volem allò que no tenim.
Des d'un niu tou s'atansen pardals,
s'esmussen el bec prop de l'arc,
al cau fosc d'un bosc vell.
Allà dellà del xop creix el temps.
La pluja inclou un gest al solc del rec.
Prenc la llum i el vent de la vall.
Crits que s'alcen eixits d'un càntic rebel.
He vist la bellesa de Roma i de Paris
mentre una flor creix d'un sospir.

Un vers humilia un altre

José Miguel Gràcia

Un vers humilia un altre.
El Sol humilia la Lluna:
la llum és meva, diu.
No sap que la llum només és d'aquell que la mira.
La Lluna plora llàgrimes robades
que es fan estrelles de pluja i neu.
L'arc de Sant Martí espera la fi del plany
de color blanc. Després riurà,
tant, tant i tant
que esmicolarà els colors en fer-se invisible

Dietari 1952-1957 (fragment)

Vesprades de Novembre, rufolades fosques de muntanya,
llargues xerrades buidant les tasses plenes, evocacions vaga-
roses, pau, silenci, penes.

Per què criden els gossos aquest vespre? És la fosca, el si-
lenci o el vent que els neguiteja? Les negres ventegades de
muntanya? És que senten la mort —diu una veu. Un cal-
fred em sacseja l'espina. Sort que som aquí, tots junts,
vora la taula.

La mort de qui, company? A qui li toca en la negrúria
immensa? I ressonen misterioses les paraules, i un llaç es-
trany a tots de cop ens lliga; necessitem tant la mútua com-
panyia!

Artur Quintana

Hivern

Quan era xiqueta, als anys seixanta, al poble, l'hivern ere llarg i fred, i els dies, tediosos. Però cap al tard, si no plovia o nevava, es produïe un fet sempre idèntic i sempre diferent: un espectacle.

Quan arribava l'hora, jo marxava de casa amb aquella llibertat d'entrar i eixir que teníem la canalla mentre que a l'hora estarem a tau-la, però me n'anava sense fer soroll, perquè ja ere de nit i perquè no volia compartir el secret, i enfilava el carrer Pla.

Poc a poc, m'anava arribant aquella remor, i de cop, la plaça de Vallde-roures inundada per un mar negre de boines! Els hòmens havien tornat del monte i l'omplien, formant grups que de cop es desfeien o es desplaçaven, anaven i tornaven del bar a la taverna, i en aquells moviments jo hi veia onades. Tots fumaven, i les puntes enceses dels cigarrets eren la lluentor de l'escuma; enmig d'alguna discussió, s'aixecaven braços, i les mans pareixien peixos que saltaven i es tornaven a submergir...

No hi solie haver mala maror, encara que a vegades l'aiguarent i el vi provocaven tempestes: les onades creixien (alhora que la remor), ho removien tot i sovint anaven a rompre contra la façana de la fonda Blanc. Aquelles aigües embravides em feien por, així que botava del pedrís de la llonja i arrencava a córrer cap a casa, però el més habitual ere que s'anaren escampant lentament pels carrers; llavors em quedava fins que la plaça tornava a ser la plaça... i aquell dia a casa hi havia baralla («tindrem sardinetes», deie la iaia quan em veie aparèixer) perquè arribava tard a sopar. Què poc es pensava que venia de la mar!

Ana Soriano

Cinefília

Dormo a una habitació menuda d'un pis menut, amb el sostre en disminució perquè és un àtic. Quan m'aixeco de nit per a anar a pixar ho he de tindre ben en compte per a no tossar-me al posar-me dret. Per això agraiïa que aquell dormitori —on havia anat a parar no sabia com— tinguera el sostre tan alt. Allí no m'hi tossaria en aixecar-me.

Les finestres eren altes, de pedra ben treballada, i acabaven amb un arc apuntat molt elegant. Vaig traure el cap i des d'allà dalt es veia el Gran Canal, ple de barques i barcaroles que anaven i venien. També es veia de tant en tant el vaporetto, que allí fa la funció de l'autobús urbà.

A les dues vores del canal, tot eren palaus refinadíssims i elegants, de finestres gòtiques i parets de pedra fregades per l'aigua tèrbola i tranquil·la d'aquell braç de mar. Les filades que esquitxava l'aigua pareixien amarades i brutes, entre la taca negra de la humitat i el verdet de la molsa. Encara era prompte. El dia que començava només era una taca blavosa al cel de llevant. Me'n vaig tornar al llit, que tenia uns llençols de seda fina i tèbia.

Tenia son. No sé què m'havia pres la vespra, però el cap em pesava, em rodava una mica en posar-me dret i els ulls se'm tancaven. Vaig somiar que arribava a la ciutat pel mar amb una barca que venia de l'aeroport. L'aigua salada m'esquitxava la cara. Després d'un ratet de gronxar-me sobre l'aigua del mar, veia la ciutat que s'aixecava davant de mi. Enfront, el Campanile, desafiant, dominant l'horitzó, i a la dreta el Palau Ducal amb les seues finestres apuntades. A l'esquerra, l'església de Santa Maria de la Salute amb les seues formes arrodonides i blanques. Era una imatge hipnotitzadora i engrescadora a l'hora. Em venien ganes, al temps, de plorar i de cridar eufòric.

Més avant em vaig veure caminant per uns carrers estrets, quasi carrerons, que

passaven per damunt dels canals a través de ponts amb escales que pujaven i baixaven. Els carrers estaven plens de gent que no deixava caminar. Un cartell penjat d'una finestra deia no sé què contra els turistes. Feia olor d'humitat, però no pudor, encara que l'aigua tenia un color espès i marró molt sospitós.

Al cap d'un ratet, no sé exactament quant, un soroll em va despertar i la porta del dormitori es va obrir. Va aparèixer un home que em va somriure amb una mirada diabòlica.. Es semblava, com dues gotes d'aigua, a l'actor Christopher Walken i tot el cos em va tremolar perquè recordava les seues dents serrades en el film *Sleepy Hollow*. Aquella visió em va estremir.

L'home, molt paregut a Christopher Walken i que deuria ser l'amo de la casa pel que vaig deduir, va començar a despullar-se mentre mostrava un somriure glaçador. Darrera seu va entrar una dona, que deuria de ser la mestressa i que es pareixia, com una gota d'aigua a una altra, a Hellen Mirren. La dona assentia a tot el que deia el monstre aquell. Aparentment no li importava que volgués emportar-me al llit matrimonial.

Quan l'amo de la casa va aixecar els llençols, que van relliscar damunt del matalàs com si foren de paper, vaig veure aterrat que estava despullat de pèl a pèl. I amb aquell somriure, aquell cabell que li creixia damunt d'un front ample i alt i aquells ulls sense pestanyes.

Jo, esgarriat, vaig eixir disparat per l'altre cantó del llit només vestit amb uns calçotets. Però l'Hellen Mirren, tan britànica ella, tan serena i tan flegmàtica —cal recordar-la a *The Queen*—, tan al servei del seu marit, em va calçar una garrotada amb una pala de criquet. Al mig del front.

Vaig despertar en ensopegar-me amb el desnivell de la meua habitació. M'estava pixant.

Lluís Rajadell